

ნანა გულიაშვილი

ქრისტიანული ეკლესია შუასაუკუნეების კულტურის სისტემაში

შუა საუკუნეები ახალი დროის სციენტისტური მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე მოიხსენიება როგორც ინტელექტუალური კრიზისის ეპოქა. ამ პოზიციისგან განსხვავებით საკუთრივ ქრისტიანობის ისტორიაში შუა საუკუნეები განიხილება ღვთისმეტყველების ზეობის, მრწამსის და ეთიკური ღირებულებების და ზოგადად ადამიანის ცხოვრების წესის ჭეშმარიტებასთან მიახლოებისა და სრულყოფის ეტაპად. ჩვენი მიზანია ეკლესიის, როგორც რელიგიური და სოციალური ინსტიტუტის კულტუროლოგიური ანალიზის მეშვეობით ვაჩვენოთ მისი ადგილი შუა საუკუნეების დასავლურ ევროპულ კულტურაში.

შუა საუკუნეების კულტურა იწყება ჩვენი წელთაღრიცხვით მეხუთე საუკუნიდან და გრძელდება მეჩვიდმეტე საუკუნემდე. შუა საუკუნეების კულტურა მართალია ჩამოყალიბდა ანტიკური კულტურის ფუნდამენტზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ის პრინციპულად დაუპირისპირდა მას. ადრეულ შუა საუკუნეებში აშკარაა ანტიკური კულტურისათვის დამახასიათებელი რაციონალურობისა და იუდაური კულტურისათვის დამახასიათებელი რელიგიურობის თანამონაწილეობა. დროთა განმავლობაში ამ ორი საწყისიდან გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა რელიგიურ-იუდაური საწყისის მოდერნიზებულმა ფორმამ – ქრისტიანობის სახით, რომელიც ამ კულტურის მსოფლმხედველობრივ საწყისად იქცა. ქრისტიანობაში ძველი აღთქმის რჯულის ლოგიკა იცვლება გულის ლოგიკით, რაც თავის მხრივ უპირისპირდება ანტიკური გონების ლოგიკას. შუა საუკუნეების კულტურა ორიენტირებულია რელიგიურ ღირებულებაზე, მასში ამ ღირებულებას გაბატონებული ადგილი უკავია და გვევლინება კულტურის სხვა შრეების მათგან განსხვავებულ ფაქტორად. შუა საუკუნეებმა ძირეული კორექტივი შეიტანა ადამიანისა და სამყაროს მიმართების საკითხში. რეალური საგნები და მოვლენები მოკლებულნი არიან ყოველგვარ ღირებულებას, ამქვეყნიური არა თუ პატივისცემის ღირსია, არამედ წარმოადგენს გარკვეულ დაბრკოლებას სამარადისო ცხოვრების მოსაპოვებლად. აქედან გამომდინარე საჭიროა არა სამყაროს შემეცნება, რაციონალური გააზრება, არამედ წმინდა წერილის ინტერპრეტირება და მისი პრინციპებით ცხოვრება. ფილოსოფიის ადგილი ამ კულტურაში განისაზღვრება თეოლოგიის მსახურებაში. ადამიანი გაიგება პასიურ არსებად, რომელიც აბსოლუტურად არის განსაზღვრული ღმერთის მიერ. შრომა არის სასჯელი პირველყოფილი ცოდვისათვის და ამავე დროს საშუალება სულის ხსნისათვის. საზოგადოების ორგანიზაცია მკაცრად იერარქიულია, რომლის სათავეში დგას ქრისტეს ეკლესია, საერო ხელისუფლებას განაგებს განგების მიერ ხელდასმული წარჩინებული. იქმნება საზოგადოებრივი ინსტიტუტები – ძირითადად რელიგიური ორდენების სახით. ინდივიდის თავისუფლება იზღუდება საზოგადოების სასარგებლოდ. რელიგიური ცნობიერების გავლენით ათი მცნების საფუძველზე ყალიბდება ზნეობრივი პრინციპები. საზოგადოების ცენტრი შუა საუკუნეების კულტურაში არის ეკლესია.

ადრეულ შუა საუკუნეების კულტურაში მეცნიერების ადგილს იკავებს ასტროლოგია, ალქიმია და მაგია. ხელოვნების მთელი რიგი ჟანრები, რომლებიც ანტიკურ კულტურაში ჩამოყალიბდა წყვეტს არსებობას, ვითარდება ჰაგიოგრაფიული მწერლობა და ხატწერა. ხელოვნება საკრალურის გამოხატვის საშუალებად იქცევა და კარგავს თავისთავად ღირებულებას. ამავ პერიოდში ყალიბდება სასკოლო განათლების სისტემა, რომელიც რასაკვირველია რელიგიური შინაარსის მატარებელი იყო. ფართოდ იშლება რელიგიურ – საგანმანათლებლო მოღვაწეობა და ვითარდება ხელითწერის ტრადიცია, ჩნდება პირველი ბიბლიოთეკები.

დასავლეთ ევროპის გაქრისტიანება მთავრდება მერვე საუკუნეში, ერთი საუკუნის შემდეგ, კარლოს დიდის ეპოქაში ხდება, კულტურული აღორძინება რომელსაც ისტორიოგრაფიაში უწოდებენ კაროლინგურ აღორძინებას, რაც გამოიხატება სასულიერო სკოლების ფართო მასებისათვის ხელმისაწვდომობით, რასაც მოჰყვა განათლებული ადამიანების წრის გაფართოება. კარლოს დიდის შემდეგ ეს სკოლები დახურეს და განათლების მიღება შეეძლოთ მხოლოდ მათ, ვინც საეკლესიო ცხოვრებისათვის ემზადებოდა.

შუა საუკუნეების კულტურის ახალი ეტაპი იწყება მეათე – მეთერთმეტე საუკუნეებში და უკავშირდება ქალაქების წარმოშობას. ქალაქური ცხოვრება თანდათანობით სცილდება იმ ფესვებს – სოფლურ, ხალხურ კულტურას, რომლისგანაც ის გამოვიდა და ყალიბდება კულტურის თავისებურ უნიკალურ ფენომენად, რომელიც დროთა განმავლობაში ევროპული კულტურის ტონის მიმცემად იქცევა. მეთერთმეტე – მეთორმეტე საუკუნეების კულტურის აღორძინებას უკავშირებენ ქალაქური სკოლების გაჩენას, რომელიც მატერიალურად დამოუკიდებელი იყო და არ ასოცირდებოდა მონასტერთან, მას ჰქონდა საერო შინაარსი. ინტენსიურად იწყებს განვითარებას საერო ლიტერატურა. ყალიბდება ახალი უნივერსიტეტები. შუა საუკუნეების დასაწყისიდან ქალაქის ერთადერთ საზოგადოებრივ ნაგებობას ტაძარი წარმოადგენდა. ეკლესია ქალაქის არქიტექტურული, იდეოლოგიური და გარკვეული თვალსაზრისით, სამეურნეო ცენტრიც კი იყო. ეკლესიის კარიბჭესთან იმართებოდა სამეცნიერო თუ პოლიტიკური დისკუსიები; რელიგიური შინაარსის თეატრალური სანახაობებიც. დასავლეთ ევროპის ძველი ტაძრები რომაული არქიტექტურის აშკარა გავლენით ხასიათდებოდა. დაახლოვებით მე-12 საუკუნის შუა ხანებიდან რომანულ ხუროთმოძღვრებას გოთიკური არქიტექტურა ენაცვლება, ეს უკანასკნელი კი აყვავებას მე-13 საუკუნეში იწყებს. ეკლესია, უპირისპირდებოდა საერო წარმოდგენებს, ფოლკლორს, ქორეოგრაფიას, რადგან მასში წარმართულ ელემენტებს ხედავდა – მეორეს მხრივ, ღვთისმსახურების პროცესში ყალიბდებოდა ახალი ესთეტიკური ფორმები რომლებიც ბიბლიურ ღვთისმეტყველებას „თეატრალურ“ ელემენტებით წარმოადგებოდა.

შუა საუკუნეების საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის ერთ ერთი უმთავრესი ფენა სასულიერო სტრატია. ეს წოდება ერთიან სოციალურ კატეგორიას წარმოადგენდა, რომელსაც საერთო მეთაური ჰყავდა – რომის პაპი – იერარქიის უმაღლესი გვირგვინი. საეკლესიო იერარქია რამდენიმე საფეხურისგან შედგებოდა: ეპისკოპოსების, მღვდლების და დიაკვნებისგან, რომელთაც უმაღლესი კლერიკოსები მოსდევდნენ. სასულიერო წოდებას აერთიანებდა „ღვთისმსახურება“, რაც ერთნაირად ლათინურ ენაზე ერთსა და იმავე დროს სრულდებოდა დასავლეთ ევროპის ყველა ეკლესიაში ერთი და იგივე კალენდრის შესაბამისად. განსხვავებით აღმოსავლური ქრისტიანული ეკლესიებისგან, მათ შორის ქართული ეკლესიისგან, სადაც წირვა-ლოცვა სრულდებოდა ეროვნულ ენებზე.

პაპი, როგორც ეკლესიის გვირგვინი მთელს დასავლეთ ევროპაში იღვწოდა ეკლესიის ერთიანობისთვის, მიუხედავად ამისა, შუა საუკუნეებში ზოგი ქვეყნის ეკლესია „სამეფო“ ეკლესიად აცხადებდა თავს და მხარს უჭერდა მეფეს პაპის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ზოგან კი ეპისკოპოსები ტერიტორიულ თავადებად იქცეოდნენ ხოლმე და თავიანთი დამოუკიდებელი რეგიონის გაძლიერებას და განმტკიცებას ესწრაფოდნენ. სხვადასხვა ქვეყნის ტრადიციები ხელს უწყობდა ე. წ. „ეროვნული ეკლესიების“ წარმოშობას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ სასულიერო წოდების ძირითადი ფუნქცია ღვთისმსახურება იყო. ეკლესია სულ ღია უნდა ყოფილიყო, სანთელი სულ ანთებული. მღვდლები ეწეოდნენ როგორც ჩვეულებრივ, ასევე სადღესასწაულო ღვთისმსახურებას, რომლის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს მესა წარმოადგენდა. მღვდლის მოვალეობაში შედიოდა, ყრმის მონათვლა, მომაკვდავის ზიარება, აღსარების მიღება, წმინდა წყლის დარიგება. მაგრამ ხშირად მღვდლები ღვთაებრივის საზღვარს სცდებოდნენ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ერეოდნენ, ხშირად ორგანიზატორებიც ხდებოდნენ: საფრთხის მოახლოვების დროს ეკლესიის ზარებს რეკდნენ, გვალვის დროს წვიმას, ხოლო ეპიდემიის დროს სენის აღკვეთას ევედრებოდნენ ლოცვებით ღმერთს. მღვდელი იყო ყველაზე უფრო თვალნათელი და სასურველი შუა კაცი მიწიერ და ზეციერ სამყაროს შორის.

შუა საუკუნეების საზოგადოებაში განსაკუთრებული იყო მღვდლად კურთხევის მომენტი ანუ *ordinatio* ანუ ჩართვა *ordo*- ში, როგორც სამღვდელოებას უწოდებდნენ. ეს განსაკუთრებული რიტუალით ხდებოდა, რომელიც მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე სულ უფრო და უფრო რთულდებოდა: მღვდლად კურთხევა ეპისკოპოსის მიერ-კურთხეულისთვის ხელთდასმას, მირონცხებას და სიმბოლოების – პურის და ღვინის გადაცემას გულისხმობდა, რადგან მესის დროს ღვინისა და პურის ქრისტეს სისხლად და ხორცად გადაქცევა ღვთისმსახურების უმთავრეს მომენტს წარმოადგენდა, რასაც ერთგულების დამადასტურებელი ამბორი მოსდევდა. კიდევ უფრო საზეიმო იყო ეპისკოპოსად კურთხევა (*consecration*), თავზე მირონის ცხება და კვერთხისა და ბეჭდის გადაცემა.

მე-6 საუკუნემდე სპეციალური ლიტურგიული ტანსაცმელი რომელსაც მღვდლები ღვთისმსახურების აღსრულებისას იცვამდნენ, არ არსებობდა. ყოველდღიურად კლერიკოსებიც ისე იცვამდნენ, როგორც ჩვეულებრივი ადამიანები. ხოლო ლიტურგიულ ტანსაცმელს საზეიმო დანიშნულება ჰქონდა. იგი სელის, შალის და აბრეშუმის საუკეთესო ქსოვილებისგან მზადდებოდა, ხშირად ღია ფერის და ნაქარგებით იყო გაწყობილი. ეკლესიამ შემოინახა ანტიკური ჩაცმულობის ტრადიციები, უფრო მეტიც ანტიკური „ტოგა“ და „ტუნიკა“ მცირეოდენი სახეცვლილებით საეკლესიო ტანსაცმელი გახდა.

საეკლესიო სამართლის შესაბამისად, ეპისკოპოსი მისი ოლქის სამღვდელოებას უნდა აერჩია, მაგრამ ფაქტიურად, ეპისკოპოსს მსხვილი ფეოდალი ან მეფე ნიშნავდა და ეპისკოპოსის ძალაუფლების სიმბოლოების – კვერთხისა და ბეჭდის გადაცემას თავად ახორციელებდა. ასეთ შემთხვევაში ეპისკოპოსი მეფის ან ტერიტორიის თავადის (ჰერცოგის) ვასალად ითვლებოდა და მის წინაშე იყო ვალდებული. ეპისკოპოსები ეკლესიას კაპიტულის დახმარებით მართავდნენ, რომლის წევრებიც უმრავლეს შემთხვევაში რაინდული ოჯახებიდან იყვნენ გამოსულნი. მათ კანონიკებს უწოდებდნენ. კანონიკები მონაწილეობას ღებულობდნენ ეკლესიის მმართველობაში, ეპისკოპოსის არყოფნისას თვითონ მართავდნენ ეკლესიას და ირჩევდნენ კიდევ ეპისკოპოსს. საეპისკოპოს მმართველობაში რომელსაც დიოცეზი ერქვა დიდ როლს ასრულებდა არქიდიაკვანი, იგი მეთვალყურეობას უწევდა ეკლესიე-

ბის საქმიანობას, და დიოცეზის მორალურ მდგომარეობას. საარქიეპისკოპოსოები, დიდი ტერიტორიული გაერთიანება იყო, სადაც რამდენიმე ეკლესია იყრიდა თავს. ისინი საეპისკოპოსოების პრინციპზე იყვნენ აგებულნი. ეპისკოპოსებიც და არქიეპისკოპოსებიც წარჩინებული პირების ინტერესებს და პრინციპებს ატარებდნენ შუა საუკუნეების ეკლესიაში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ ეკლესიის სათავეში რომის პაპი იდგა, ეს იყო საეკლესიო იერარქიის უმაღლესი საფეხური. პაპს თავისი კაპიტული ჰყავდა – კურია, რომლის წევრებსაც კარდინალები ერქვათ. ისინი ირჩევდნენ რომის ახალ ეპისკოპოსს, ასრულებდნენ ადმინისტრაციულ ფუნქციებს და, კერძოდ როგორც ლეგატები – მოციქულები – პაპის სახელით აკონტროლებდნენ ცალკეულ ეპისკოპოსებს და არქიეპისკოპოსებს. ეპისკოპოსები ხშირად სამხედრო ლაშქრობებს სარდლობდნენ. მიუხედავად გარეგნული განკერძოებულობისა, სამღვდელთა შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში, განსხვავებით ბიზანტიური და ასევე ქართული მართლმადიდებლობისა, საზოგადოებაში ვერ ჩამოყალიბდა მტკიცედ გამიჯნულ ფენად. ეს გამიჯვნა ხდება მე-16 საუკუნეში რეფორმაციის შედეგად.

ეკლესიის ერთ-ერთი განსაკუთრებული ფენა ბერობა იყო. ბერი თავისი სტატუსის მიხედვით საერო ცხოვრებას უპირისპირდებოდა, ცნობილი იყო, რომ იმ დროის საქართველოსა და ბიზანტიაში ბერები გამოირჩეოდნენ განდევილობით, მეუღაბნობით. დასავლეთ ევროპაში კი დამკვიდრდა საერთო საცხოვრებლის მსგავსი მონასტრის ტიპი, სადაც ბერები სენაკების ნაცვლად საერთო საძინებელ ოთახებში ცხოვრობდნენ. მონასტერი გარე სამყაროს კედლით ემიჯნებოდა. ჩვეულებრივი საერო პირი ვერ შეაღწევდა მონასტერში. ბერებსაც მხოლოდ განსაზღვრული დროით შეეძლოთ მონასტიდან გამოსვლა, ისიც მონასტრისათვის საჭირო საქმეზე. მე-11, მე-12 საუკუნეებში მონასტერი სოფლის მიდამოებში განლაგებული, მტკიცე კარგად ორგანიზებულ არქიტექტურულ კომპლექსს წარმოადგენდა. იდეალური ბერი შუა საუკუნეების ლეგენდის მიხედვით უნდა განდგომოდა მშობლებს, მას უნდა გაეწყვიტა ყოველგვარი მიწიერი კავშირი და ბერულ თემს შეერთებოდა. ბერად აღკვეცას წინ უძლოდა ხანმოკლე გამოცდის პერიოდი, მოწაფეობის ხანა, ანუ ნოვიციატი. (ნოვიციუმი – მორჩილს ნიშნავდა). მორჩილად ყოფნის დროს პირს უფლება ჰქონდა ნებისმიერ დროს დაეტოვებინა სავანე და ერობას დაბრუნებოდა, ნოვიციუმი ნახევარ წელს გრძელდებოდა, შემდეგ პირი ბერი ხდებოდა, საზეიმოდ შეიმოსებოდა ბერულ სამოსში და სამუდამოდ ხდებოდა ბერი. ბერისთვის განსაზღვრული იყო ვალდებულებები, ესენი იყო მორჩილება, უანგარობა, უოჯახობა. ეს სამი პრინციპი განაპირობებდა მიწიერ ინტერესთა უგულვებლყოფას. ეს პრინციპები მე-6 საუკუნეში ჩამოყალიბდა წესდების „ოთხი სვეტის“ სახით: კერძო საკუთრებაზე უარის თქმა, შრომა, ერისგან განდგომა, და საკვების შეზღუდვა. ამ წესდების ავტორი ბენედიქტე ნურიელი იყო.

ასევე შუა საუკუნეებში გაჩნდა საეკლესიო კალენდარი, რომელიც ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი მოძრავი და უძრავი საეკლესიო დღესასწაულების არსებობას განსაზღვრავდა. დღესასწაულები დაკავშირებული იყო ქრისტესთან, ღვთისმშობელთან და სხვა წმინდანთა ცხოვრებასთან. ეკლესიამ შექმნა სისტემა წელიწადის დანაწევრებისა. რომელიც განმტკიცებული იყო ღვთისმსახურების განსაკუთრებული ფორმებით, ამა თუ იმ დღესასწაულისათვის დამახასიათებელი ცერემონიებით და წეს-ჩვეულებებით. (მაგ. აღდგომის დღესასწაულზე კვერცხების წითლად შეღებვა.). ეს ტრადიციები ღრმად იდგამდა ფესვებს საზოგადოების ცხოვრებაში. შუა საუკუნეების ადამიანებს ჰქონდათ რწმენა, რომ მარადისობა არსებობდა ცხოვრე-

ბის დაწყებამდე და ცხოვრების დამთავრების შემდეგ, ამიტომ მის წარმოდგენებზე ყოველთვის ბატონობდა დროისა და მარადისობის დაპირისპირება. ეს კი აიძულებდა ადამიანს დაენახა მიწიერი ყოფის წარმავლობა და გონების თვალი მიეპყრო უხრწნელი მარადისობისკენ. უგულვებლევო მიწიერი დრო და განუწყვეტლივ ეფიქრა საიქიო კეთილდღეობაზე.

მოკლედ შუა საუკუნეების კულტურის ცენტრი ეკლესიაა და რელიგიური მსოფლმხედველობა მსჭვალავს ადამიანთა ყოფიერების ყველა შრეს. საეკლესიო რიტუალები საეკლესიო პირთა ცხოვრების წესი, მათი დამოკიდებულება ზოგადად სამყაროსადმი და კერძოდ ყოველდღიურობისადმი გადამდები ხდება საერო საზოგადოებისთვისაც. ამდენად შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის კულტურა ორგანიზებულია ეკლესიის გარშემო.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აკაკი ყულიჯანიშვილი „კულტურის თეორია“. თბ. 2009წ.
2. ა. გურევიჩი „შუა საუკუნეების სამყარო: კულტურა და ცხოვრება“. (რუსულ ენაზე), მ.1990.
3. ფ. შლაიერმახერი „რელიგიის შესახებ“. მ. 1995წ. (რუსულ ენაზე).
4. ა. იასტრებიცკაია. შუა საუკუნეების დასავლეთი ევროპა. თბ.1981წ.
5. ბოლოგუშკინი ე. გ. „რელიგია როგორც სოციოკულტურული ფენომენი“. მ. 1993.
6. Bell D. The Cultural Contradiction of Capitalism. L., 1976.

Nana guliashvili

The Christian church in the sistem of middle ages' culture

Summary

The article is an attempt to comprehend the role and place of church in the european culture of middle ages on the basis of cultural analysis of church as a religious and social institute.

According to the world outlook of moddern philosophy, the middle ages defined as an intellectual crisis epoch. Disparity of this position, in the history of christianity, middle ages are considered as a stage improving of ethical value, persuasion and approaching human life to the truth. The church was a cultural center and religious ideology pierced whole society and human existence. Christian rituals, life of parish and their dependence upon the world extended and influenced over the secular society. As much as west-european culture of middle ages organized raund the Church.